

Мова ў кантэксце гуманітарнай бяспекі краіны

Аляксандр Лукашанец

Міжнародны дзень роднай мовы з'яўляецца добрай нагодай, каб паразважаць аб ролі і месцы акадэмічнай мовазнаўчай навукі ў сістэме гуманітарных ведаў і нацыянальнай навукі ўвогуле, аб задачах і прыярытэтах акадэмічнай і ўніверсітэцкай лінгвістыкі. Актуальнасць такой пастаноўкі пытання абумоўлена шырока абмяркоўваемай на ўсіх узроўнях праблемай рэарганізацыі беларускай навукі ў цэлым і акадэмічнай навукі ў прыватнасці, а таксама вызначэннем месца і ролі гуманітарных навук у сістэме нацыянальнай навукі.

Варта адразу падкрэсліць, што сёння існуе трывалая навуковая і факталагічная база для паспяховага функцыянавання беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, у якіх павінна выкарыстоўвацца дзяржаўная мова краіны і мова тытульнай нацыі. І такая база створана перш за ўсё ў акадэмічным [Інстытуце мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы](#), які з'яўляецца адзінай у краіне навукова-даследчай установай, што забяспечвае правядзенне сістэмных даследаванняў у галіне беларускага мовазнаўства. Ні адна з існуючых у Беларусі ўстаноў, у тым ліку і ўніверсітэцкія мовазнаўчыя кафедры, не ў стане вырашаць тыя надзённыя навуковыя праблемы беларускага мовазнаўства, якія паспяхова вырашаюцца ў Інстытуце мовы і літаратуры.

Такое становішча абумоўлена не толькі традыцыяй, але і існуючым размежаваннем прыярытэтаў акадэмічнага і ўніверсітэцкага мовазнаўства.

Па-першае, гістарычна асноўныя напрамкі навуковых даследаванняў у галіне беларускага мовазнаўства сфарміраваліся ў Акадэміі навук і накіраваны на забеспячэнне моўнай сферы жыцця беларускага грамадства.

Па-другое, у акадэмічным Інстытуце мовазнаўства склаліся нацыянальныя навуковыя школы і маецца неабходная навуковая база для правядзення даследаванняў на ўзроўні сучасных міжнародных стандартаў.

Па-трэцяе, тэматыка навуковых даследаванняў інстытута фарміруецца ў адпаведнасці з агульнадзяржаўнымі прыярытэтамі, а не падпарадкавана асабістым навуковым інтарэсам даследчыкаў, што ў значнай ступені ўласціва ўніверсітэцкаму мовазнаўству.

Па-чацвёртае, у інстытуце праведзены шырокамаштабныя даследаванні сістэмы беларускай мовы і падрыхтаваны фундаментальныя працы (акадэмічныя граматыкі; разнастайныя слоўнікі беларускай мовы, у тым ліку перакладныя беларуска-рускія і руска-беларускія; манаграфічныя працы), якія забяспечылі беларускай мове статус высокаразвітой славянскай мовы.

Па-пятае, у інстытуце працягваецца работа над фундаментальнымі працамі (шматтомныя Гістарычны і Этымалагічны слоўнікі беларускай мовы, Агульнаславянскі лінгвістычны атлас — буйнейшы міжнародны славістычны праект XX — XXI стст. і інш.), якія маюць агульнадзяржаўнае навуковае і культурнае значэнне і забяспечваюць міжнародны прэстыж беларускай лінгвістычнай навукі.

Па-шостае, інстытутам у рамках выканання дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў "Гісторыя, культура, грамадства, дзяржава" ў адпаведнасці з сучаснымі гуманітарнымі прыярытэтамі распрацоўваюцца заданні, накіраваныя на даследаванне сістэмы сучаснай беларускай мовы і тэндэнцыі яе развіцця на сучасным этапе, на супастаўляльнае апісанне дзяржаўных беларускай і рускай моў, вывучаюцца аспекты беларуска-славянскага моўнага ўзаемадзеяння, распачата праца па стварэнні новага шматтомнага тлумачальнага слоўніка, у якім будзе прадстаўлена лексіка беларускай мовы пачатку XXI ст.

Па-сёмае, акадэмічны Інстытут мовы і літаратуры адыграў выключную ролю ў выпрацоўцы адзіных правапісных норм, без якіх немагчыма функцыянаванне беларускай пісьмовай мовы перш за ўсё ў афіцыйных сферах ужытку і сістэме адукацыі. Так, менавіта ў інстытуце былі падрыхтаваны "Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі" (Мн., 1959), якія больш чым на паўстагоддзя забяспечылі адзінства беларускай пісьмовай мовы. Супрацоўнікі інстытута былі асноўнымі распрацоўшчыкамі новай рэдакцыі Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, а таксама Закона Рэспублікі Беларусь "Аб Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі" (прыняты ў 2008 годзе, уведзены ў дзеянне з 1 верасня 2010 года). У апошнія гады ў інстытуце падрыхтавана серыя навуковых прац і практычных даведнікаў, якія забяспечваюць патрэбы сучаснай моўнай практыкі і накіраваны на выкананне дзяржаўнага заканадаўства ў моўнай сферы.

Па-восьмае, падрыхтаваныя ў інстытуце працы з'яўляюцца надзейнай тэарэтычнай і факталагічнай базай вучэбнай літаратуры па беларускай мове для ўсіх узроўняў адукацыі.

Па-дзявятае, акадэмічны Інстытут мовы і літаратуры пастаянна выступае незалежным экспертам вучэбных праграм і вучэбнай літаратуры па беларускай і рускай мовах для агульнаадукацыйных устаноў і ВНУ краіны.

Па-дзясятае, сёння акадэмічнае мовазнаўства не залежыць ад ведамасных і карпаратыўных інтарэсаў, свабоднае ад палітычных і ідэалагічных уплываў і падпарадкавана агульнадзяржаўным і агульнанацыянальным прыярытэтам.

Усё гэта рэальна забяспечвае патрэбы сучаснай моўнай практыкі, адукацыйны працэс і гуманітарную бяспеку Рэспублікі Беларусь на сучасным этапе яе незалежнасці.

Неабходна таксама падкрэсліць, што дзейнасць універсітэцкіх мовазнаўчых кадраў зараз у асноўным накіравана на забеспячэнне навучальнага працэсу і падрыхтоўку вучэбнай літаратуры, што не прадугледжвае ў прынцыпе самастойнай навукова-даследчай дзейнасці, а грунтуецца на выніках іншых даследаванняў, у тым ліку і праведзеных Інстытутам мовы і літаратуры.

У Міжнародны дзень роднай мовы самая пільная ўвага павінна ўдзяляцца таксама праблеме захавання ў краіне навуковых падраздзяленняў і высокакваліфікаваных кадраў, якія павінны і могуць падтрымліваць стан нацыянальнай мовы краіны і яе функцыянаванне ў грамадстве. Пры той дыферэнцыяцыі акадэмічнай і ўніверсітэцкай мовазнаўчай навукі, што склалася ў папярэдні перыяд, перадача, напрыклад, [Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі](#) ў сістэму Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь непазбежна прывядзе да разбурэння балансу паміж фундаментальнай і прыкладной навукай, страты цэлых навуковых напрамкаў, зніжэння прэстыжу беларускага мовазнаўства як у краіне, так і за яе межамі. Адмоўным вынікам такіх дзеянняў стане:

а) непазбежнае растварэнне нацыянальнай фундаментальнай лінгвістычнай навукі ў паўсядзённым адукацыйным працэсе;

б) узнікненне ў будучым праблем з навуковым і факталагічным забеспячэннем патрэб сучаснай моўнай практыкі, у тым ліку і адукацыйнага працэсу;

в) стварэнне дысбалансу ў захаванні сутнасці і прынцыпаў дзяржаўнага двухмоўя ў краіне;

г) фарміраванне ў вачах міжнароднай супольнасці негатыўнага іміджу Рэспублікі Беларусь як краіны, якая абыяка ставіцца да ўласных нацыянальна-культурных каштоўнасцей.

Усё сказанае сведчыць, што рэфармаванне сферы гуманітарнай навукі ў Беларусі павінна быць усебакова ўзважаным і ўлічваць прыярытэты гуманітарнага развіцця краіны.